

**ПРИРОДНО-ГЕОГРАФСКЕ  
КАРАКТЕРИСТИКЕ КАО ОСНОВА ЗА  
ПРОГЛАШАВАЊЕ ЗАШТИЋЕНИХ  
ПРИРОДНИХ ДОБАРА У ОПШТИНИ ОЦАЦИ**

**NATURAL-GEOGRAPHIC CHARACTERISTICS AS A  
BASE FOR THE PROCLAMATION OF PROTECTED  
NATURAL FEATURES IN ODŽACI MUNICIPALITY**

Стојановић, В.\*

*Резиме*

*Рад се бави инвентаризацијом и анализом природно-географских карактеристика у општини Оцаци у својству базе за проглашавање заштићених природних добара. Чињеница је да су елементи абиотичке природе понекада запостављани као потенцијална вредност у заштити природе, можда и због тога што се њихово савремено вредновање појавило доста касно у поређењу са вредновањем биодиверзитета. Уосталом и сам појам „геодиверзитет“, као термин за разноврсност унутар абиотичке природе, појавио се касно, негде деведесетих година XX века. Стога рад напушта шаблон, јер потенцијална заштићена природна добра у општини Оцаци анализира кроз њихове географске одлике. Како је немогуће одвојити живу од неживе природе (односно, биодиверзитет од геодиверзитета), тако се повремено анализа преплиће са биогеографским одликама ове микрорегије. То се односи и на културне одлике, јер концепт заштите не успева уколико локално становништво не види интерес у томе.*

*Кључне речи:* општина Оцаци, алувијална равна, заштита природе, заштићена природна добра, геодиверзитет.

*Abstract*

*This work deals with the inventorying and analysis of natural-geographic characteristics in Odžaci municipality as a base for the proclamation of protected natural features. The fact is that the elements of abiotic nature are sometimes neglected as a*

\* Др Владимир Стојановић, Доцент, Департман за географију, туризам и хотелијерство, ПМФ, Нови Сад

*potential value in nature protection, maybe due to the fact that their modern evaluation appeared rather late compared to biodiversity evaluation. Moreover, the very concept of "geodiversity", as a term referring to diversity inside abiotic nature, appeared rather late, somewhere in the 1990s. That is why this paperwork doesn't work according to a model as it analyzes potential protected natural features in Odžaci municipality through their geographic characteristics. Since it is impossible to divide living from dead nature (i.e. biodiversity from geodiversity), this analysis interweaves sometimes biogeographic characteristics of this microregion. That refers also to cultural features especially because of the fact that the concept of protection is not successful if local population does not see its interest in it.*

**Key words:** *Odžaci municipality, alluvial plane, nature protection, protected natural features, geodiversity.*

## Увод

Да ли су нам нова заштићена природна добра заиста потребна? Каква је сврха заштите природе? Одговор на ова питања делимично се може пронаћи у чињеници да неразвијене или земље трећег света нису у стању да испоштују принципе заштите и поднесу терет њених обавеза. Ова чињеница је битно утицала на интензитет формирања нових заштићених природних добара у свету, јер је темпо њиховог оснивања почео нагло да опада током осамдесетих година XX века (Primack, 1993). Ситуација није боља ни у економски најразвијенијим деловима света, па и овде заштићена природна добра трпе последице несигурних и лоше вођених управљачких активности. Заштићено природно добро подразумева одговорност оних који њиме управљају - локалне заједнице, владе и преосталих надлежних. То је један од основних постулата у заштити, јер декларативно проглашење без практичне утемељености никоме не користи, а најмање природи и њеним процесима.

Менаџмент или управљање заштићеним природним добрима је битан моменат у заштити природе, али пре тога је важна чињеница шта се штити и колико природне вредности поседују неке од релевантних критеријума за проглашење заштите. Такво разматрање је у тесној вези са променом опажања неког простора и његових вредних детаља од стране људи и друштва. Географија би као наука морала да има јасно зацртан концепт у таквим схватањима, посебно у заштити природе. Уосталом, недостатак таквог схватања у прошлости потврђује пример тренутно јединог заштићеног природног добра у општини Оџаци, Споменика природе – Дрворед платана, липе, дивљег кестена и јавора, проглашеног 1978. године (Службени лист општине Оџаци, бр. 11/1978). Према речима надлежних у Заводу за заштиту природе Србије, поменути Споменик природе више је резултат некадашњег схватања како би свака општина морала да има „нешто“ што би се ставило под заштиту. Премда се изјава може на више начина тумачити, такав концепт се образлаже као делимично исправан. Вероватно је тачно да свака просторна друштвено-политичка јединица или општина има неку, макар и солидну природну вредност. У цео концепт сумњу уноси начин вредновања таквих простора, јер како другачије објаснити да и поред упечатљивијих природних феномена Оџаци за сада имају под заштитом једино дрворед платана. Такав став не одражава мисао да дрворед има мању вредност од вредног проглашеног природног добра, иако се ради о антропогеној појави<sup>1</sup>. Процес оваквог вредновања није типичан само за наше окружење, него и за развијене земље што се манифестује кроз чињеницу да појам биодиверзитета и даље фигурира као нешто снажније у поређењу са геодиверзитетом.

<sup>1</sup> Засад датира из времена пре Другог светског рата када се на овом подручју налазила калварија, која је након рата порушена. Споменик природе кроз начин таквог виђења ствари има и одређену духовну вредност, јер је поред архивских података (пре свега фотографија) то једино сведочанство о постојању ове светиње.

Резултате оваквих појава би требало тражити у чињеници како се „геодиверзитет и геонаслеђе у многим правним актима најчешће исказују као геотоп који је у функцији биотопа, односно, представља станиште, а не као одсјај некадашњег и основа садашњег биодиверзитета“ (Мијовић, Рундић, Миловановић, 2005). То је процес који нема само историјску конотацију већ је и данас присутан, а делимичну кривицу за то вероватно носе и геонауке због недефинисаног става. У општини Оџаци ситуација ће се по том питању променити, јер је Завод за заштиту природе Србије донео одлуку о подробнијој валоризацији природних вредности. То оставља наду да ће неки локално и регионално вредни објекти геодиверзитета понети статус заштите.

## Географски положај и његов утицај на вредновање потенцијално заштићених простора

Општина Оџаци се налази у западном делу Бачке и једна је од осам у овој регији са излазом на ток Дунава. Управо ова река је једна од кључних чињеница њеног географског положаја, јер се све аутентичне и вредне природне целине налазе наомак Дунава, а и у географско-евољутивном значењу су за њега везане. Западни део општине заузима алувијална равна, најнижи и генетски најмлађи рељефни члан на овим просторима. Са своја два подчлана, алувијаном терасом и инундационом равни, она се битно разликује од источног дела општине, односно, лесне терасе. Према Букурову (1975) почетак алувијалне терасе је од замишљене линије која спаја Богојево са Каравуковом и везује, односно, највећим делом поклапа се са некадашњим током Мостонге. Надморске висине у овом појасу се крећу од 82 до 85 m. То је заталасана површина формирана напуштањем старог речног тока, са засутим алувијалним материјалима. Надморске висине у инундационој равни се крећу од 80 до 83 m. Грађу инундационе равни чини рецентни песак и муљ, који је Дунав наталожио приликом изливања високих вода.

Док се лесна тераса углавном налази под ораничним површинама, дотле је алувијална равна Дунава у знатној мери задржала своја аутентична својства или у комбинацији са елементима антропогенације представља делимично очувани природни амбијент. Напуштени речни токови, флувијална језера, вегетација типична за ритове, храстове шуме и слагине, неке су од карактеристика овог дела општине Оџаци. Сличне природне карактеристике у суседним подунавским општинама су већ заштићене и проглашене за заштићена природна добра.

Географски положај општине Оџаци, у вези са потенцијалним заштићеним природним добрима, може се анализирати и кроз положај, односно, појас проглашених заштићених природних добара у Бачком Подунављу. Ту се мање или више може пратити континуитет од границе са Мађарском до Бачке Паланке. Шта више, он почиње на територији суседне државе са Националним парком „Дунав - Драва“. На територији наше земље се наставља кроз заштиту Специјалног резервата природе „Горње Подунавље“. Резерват обухвата углавном алувијалну равну Дунава на подручју општина Сомбор и Апатин, до саме границе са општином Оџаци. Јужно, на простору општина Бач и Бачка Паланка, опет у алувијалној равни Дунава, налази се Специјални резерват природе „Карађорђево“. Заштита неких делова, између осталог и на простору општине Оџаци, боље би употпунила коридор заштићених природних добара у овим деловима Подунавља, што би вишеструко могло бити корисно.

## Основне одлике географски вредних микрорегија

Према свом положају и предеоним одликама највреднијих природних целина, простор општине Оџаци се може поделити у пет основних група. То су: Богојевачки рит (заједно са



Карта 1. Географски положај потенцијално вредних елемената геодиверзитета у општини Оџаци

Map 1. Geographic position of potentially valuable elements of geodiversity in Odzaci municipality

језерима Штранд), Камариште, слатине између Богојева и Српског Милетића, напуштени меандар Мостонге и Брањевина.

### Богојевачки рит

Као природне целине ритови се везују за алувијане равни река. Богојевачки рит је у тесној вези са алувијалном равни Дунава. Она обухвата површине са најмањим надморским висинама, што је последица спуштања терена у млађим геолошким периодама и усецања река у материјалу који су саме акумулирале (Букуров, 1975а). Изразита хидролошка активност Дунава оставила је за собом многобројне облике микрорељефа представљене кроз наизменично смењивање греда и депресија, као и многобројне баре, језера и напуштене меандре. Аутохтони биљни и животињски свет ритова битно се разликује од других предела. Под утицајем хидрографског режима развија се специфична вегетација, пре свега шуме тополе, врбе и храста. Ту се налазио и пространи појас еколошки вишеструко значајних влажних ливада. Као последица таквих одлика алувијалне равни имају занимљив животињски свет, од кога као ресурс највећу пажњу привлачи крупна дивљач. Људи су од најранијих дана користили потенцијал ритова у циљу остварења удобнијег живота о чему сведоче и археолошка налазишта.



*Слика 1. Влажно станиште Богојевачког рита са Холцер баром једна је од суштинских вредности локалног природног наслеђа; Фото: В. Стојановић*

*Picture 1. Wetland of Bogojevački swamp with Holcer marsh is one of essential values of local natural heritage; Photo: V. Stojanović*

Слично преовлађујућим тенденцијама у преосталим деловима Војводине изворне природне вредности у Богојевачком рити су претрпеле озбиљне промене. Изградња насипа и прокопавање Канала Богојево - Озаци дала је тренутни изглед овој природној целини. Са изградњом насипа рит нема функцију плавне равнице као Апатински рит на северу, данас саставни део Специјалног резервата природе „Горње Подунавље“ и један од најочуванијих ритских комплекса у Војводини (Службени гласник Републике Србије, бр.45/2001). Да се својства Богојевачког рита нису разликовала од оних у данашњем резервату сведоче и архивске карте из друге половине XVIII века (Стојановић, 2005).

Поред новонасталих промена до данас су сачуване неке од изворних географских вредности. Холцер бара (слика 1) и Папић језеро представљају акваторије типичне за алувијалну раван Дунава и чине делове напуштеног, а некада јединственог речног корита или рукавца. Он се у континуитету простирао од приближно 1.365 речног километра, потом се лучно повијао до Каравуковачког рита, паралелно са актуелним током Дунава. Рукавац је пресечен Каналом Богојево - Озаци и мањим мелиоративним каналом Топорница, смештеним у природним депресијама Топорница баре и Црне баре. Напуштена речна корита, баре, језера, као и делови мелиоративних канала у природним депресијама, снажан су доказ еволуције природних прилика у општини Озаци. Уколико се покаже да ове абиотичке природне појаве прати и особен биљни и животињски свет, што је извесно, онда је очигледна природно-географска вредност Богојевачког рита. Према типу преовлађујућих карактеристика он припада такозваним влажним стаништима, чији се најрепрезентативнији делови штите по Рамсарској конвенцији.

Делимично сличних одлика, али специфичне генезе су језера западно од Богојева. Ова скупина од укупно три језера позната је под заједничким именом Штранд. Простире се између моста који село спаја са Ердutom, у суседној Хрватској и железничке станице у Богојеви. Њихов постанак се везује за катастрофалну поплаву Дунава из 1926. године, када се вода са овог места

није вратила у речно корито (Плеша, 1976). Током последњих деценија језера имају наглашену рекреативно-туристичку функцију регионалног типа.

### *Камариште*

Југозападно од Богојевачког рита, такође у алувијалној равни Дунава, налази се још један ритски комплекс чија би природна својства требало подробније испитати. Природни комплекс Камариште чини базу истоименог популарног ловишта. Услови станишта погодују узгоју срнеће дивљачи и дивљих свиња, као и бројних врста ситне дивљачи. У широкој основи овај предео се ослања на леву обалу Дунава, премда је са изградњом насипа изгубио изворне карактеристике плавне равнице. Рељефна одлика овог простора је и мања ада Голић, једина на простору оцачког подунавског сектора. Упечатљива хидролошка активност Камаришта очигује се и у његовој површинској хидрографији. Речица Жива према Богдановићу (1985) представља напуштено корито Дунава од кога је одвојена хидротехничким радовима 1911. године. Почиње код 1359. речног километра, а свој ток наставља западним деловима општине Бач. Друга значајна акваторија унутар Камаришта је флувијално језеро Провала, јужно од аде Голић.

### *Слатине на потезу Богојево - Српски Милетић*

На потезу између Дунава и некадашњег корита Мостонге, прецизније између Богојева и Српског Милетића, простиру се слатине са солоњецом као преовлађујућом врстом земљишта. Према Миљковићу (1996) највећа прострaнства у нашој земљи солоњец заузима у Војводини. Као што им говори и име у њима је умањена количина соли. Услед тога солоњец обраста разноврснијом и богатијом вегетацијом, која с пролећа озелени, а у току лета се сасуши. Често се користи као пашњак. Прегледом литературе стиче се утисак да је биолошка литература о слатинама обимнија (Парабућски, 1979; Парабућски, 1980; Рајачић - Чапаковић, 1984) од географске и поред чињенице да би биогеографска истраживања могла бити вишеструко корисна. Слатине могу имати изражен микрорељеф, кроз наизменично смењивање влажних улегнућа - са биљним представницима типичним за слатине и мала узвишења - са острвцима степске вегетације.

Овакве природне целине обично прати специфичан начин живота повезан са традиционалним сточарством. У Мађарској слатине су познате као пусте. У Европској унији слатине су од приоритета за заштиту. У Србији се слатинама као вредним природним целинама не поклања довољна пажња и поред тога што се неки од комплекса налазе унутар појединих заштићених природних добара. То су, на пример, специјални резервати природе „Славо Копово“, „Селевењске пустаре“ и „Горње Подунавље“. Лош однос према слатинама реализује се и кроз погрешно планирање коришћења ових простора. Слатине се преоравају, користе за изградњу рибњака и занемарују на друге начине. Присилно привођење некој неоправданој функцији можда још једном потврђује немарност друштва према геодиверзитету. У неким земљама, на пример Енглеској, један од циљева који је неопходно одржати је разноврсност типова земљишта, јер она може бити сагласна са потребама људи и у функцији подршке заштићеним екосистемима (DEFRA, 2001). Земљишта поред пољопривредне функције могу имати и неку другу, на пример у вези са проглашавањем заштићених природних добара и развијањем образовних активности. Заслањена земљишта са изворном и заштићеном вегетацијом могу бити у вези са оваквим активностима.

## Напуштени меандар Мостонге

Вредновање меандра Мостонге је у тесној повезаности са утицајем људи на речне токове. Као вишеструко значајан ресурс реке привлаче људе и они од самих почетака подижу своја насеља на њиховим обалама или у близини. Обављајући разноврсне делатности реализује се утицај на речне токове. Директни утицаји се могу поделити у неколико група: превенција поплава, стабилизација речног корита, регулација тока за пловидбу, снабдевање водом и изливање отпадних вода (Clifford, 2001). Готово свака од ових група утицаја је током историје остварена у случају Мостонге.

Мостонга је једна од три значајније реке у Бачкој (слика 2), које целим токовима припадају овој регији (поред Криваје и Јегричке). Протиче целом дужином Западне Бачке, мање или више паралелно са Дунавом. Мостонга нема своје право извориште. Оно се формира од неколико депресија у северозападним деловима Бачке. Главни изворишни крак је код Риђице. За бар



Слика 2. Мостонга код Српског Милетића, Детаљнија представа о некадашњем хидролошком и привредном значају Мостонге добија се кроз анализу архивских карата;

Извор: Историјски архив Сомбор

Picture 2. The Mostonga near Srpski Miletic; a detailed notion of former hydrological and economic importance of the Mostonga is gained through the analysis of archive maps; Source: Historical archive of Sombor

од којих настаје користи се више имена: Северна Мостонга, Коћ Мостонга, Источна Мостонга, Шикара Мостонга. Оне су у кишовитом делу године повезане и све имају тенденцију отицања према југу, али у северном делу још увек не формирају прави речни ток. То се дешава тек неколико километара северно од Сомбора, када долази до спајања кракова и до формирања водотока (Милошев, 1998). Заобилазећи Сомбор са западне и југозападне стране, река тече према југу све до Младенова, где се преко уставе улива у Букински рит. Њен ток је у сектору од Сомбора до Бача каналсан и укључен у мрежу Хидросистема Дунав - Тиса - Дунав. Услед овога, као и због других мелиоративних и регулационих радова, ова река и њен режим не постоје у изворном облику.

Почетак историјата утицаја човека на Мостонгу везује се за XV век са регулацијом у циљу неометане пловидбе бродова из Дунава до тврђаве у Бачу (Dudas, 1896). На прелазу из XVIII у XIX век са прокопавањем Великог бачког канала пресечено јој је корито. Траса канала је била тако регулисана да је ишла коритом Мостонге у дужини од 2,5 km. Пошто је водостај у њему био релативно висок, одвођење сувишне воде из Мостонгиних бара било је отежано. То је становнике Риђице, Станишића, Сомбора, Светозар Милетића, Чонопље и Кљајићева приморало да финансирају прве радове на регулисању корита.

У јужним деловима тока ситуација је била слична. Букинска задруга за исушивање основана је 1888. године као Букинско друштво за одводњавање. Западно од Букина налазила се „делта“ Мостонге са изузетно плодним и често плавленим земљиштем водама које је река доносила из узводних крајева. На граници између алувијалне терасе и рита саграђена је устава у периоду 1889 - 1894. од које је до друге уставе у дунавском насипу ископан „високообални канал“. На тај начин је спречено плавлеење Мостонге са алувијалне терасе. Поред ових, на Мостонги је крајем XIX века изграђен и читав низ других устава - у Дероњама, Каравукову, Оџацима, Српском Милетићу и Дорослову. Хидролошка активност је била таквог карактера да се у њеној околини налазило 5.200 ha плавлениг земљишта. Зато је Банска управа одредила стручну комисију са задатком да предложи отицање Мостонге (Дедић, Божић, 1998).

Мостонга је током XX века претрпела кључне промене. Након Другог светског рата идеје о регулацији су даље реализоване. Река је доживела свој суштински преображај са пројектовањем Хидросистема Дунав – Тиса - Дунав, који је у основи имао принцип укључивања постојећих водотокова у властиту мрежу. Од Сомбора до Бача је каналсана и укључена у каналску мрежу. Укупна дужина природног тока реке, унутар каналске мреже, износи 58,4 km. Напуштени меандри Мостонге се налазе североисточно од Пригревице, затим уз Дорослово, Дероње и Бач (Милошев, 1998).

Милошев (1998) истиче како су сви наведени меандри у веома лошем стању и како је са друштвено-економског становишта недопустиво да таква природна добра пропадају и губе свој економски значај када се на разне начине може остварити њихово успешно коришћење. Уз мања одступања дероњски меандар Мостонге се пружа у правцу север-југ, у дужини око три километра. До половине XX века Мостонга је протичала западним ободом села, али се услед урбанистичког ширења део некадашњег тока нашао у насељу. На потезу северно од Дероња меандар је готово паралелан са Каналом Каравуково - Бачки Петровац. У том сектору потпуно је окружен ораничним површинама. Немарност према овом хидролошком објекту огледа се у идеји његовог коришћења као депоније за одлагање шута. Меандар Мостонге пружа могућност боље реконструкције географских прилика у овом делу Бачке, посебно у случају геоморфолошких и хидролошких питања. Он доприноси пејзажном диверзитету Западне Бачке што у случају пољопривредног окружења има одређени значај.



## Брањевина

Предеона целина Брањевине се простире западно од Дeroња, такође у алувијалној равни Дунава, па је и овде на формирање коначног пејзажа утицала река. У њеној физиономији доминирају шуме лужњака и цера. Овде је своје станиште пронашла четврта по богатству колонија сиве чапље у Србији. За Брањевину је карактеристичан и традиционалан начин живота оличен у распрострањености многобројних салаша, чија је архитектура изгубила своја изворна својства након поплаве Дунава шездесетих година XX века. У научним круговима Брањевина је најпознатија по археолошком локалитету Доња Брањевина за који се верује да представља обресе првог ратарског село у Подунављу. Локалитет датира из неолита и његов значај је таквог обима да стоји у рангу са Лепенским виром и Старчевом. Археолошко налазиште, односно, живот људи у праисторији на том подручју је у тесној повезаности са природним окружењем и својеврсни је печат међузависности човека и његовог окружења. Заштита овог подручја као својеврсне комбинације природних и културних вредности пружа могућност хронолошке реконструкције живота људи у Подунављу. Интересовање за то су показале и међународне научне институције.

## Принципи формирања заштићених природних добара

Три критеријума могу бити коришћена у давању приоритета некој територији за евентуалну заштиту. То су: особеност, угроженост и корисност. *Особеност* се односи на ретке врсте које увек добијају приоритет у поређењу са широко распрострањеним; *угроженост*, на врсте којима прети истребљење, односно, овај критеријум се односи на територије којима прети неки облик деструкције и *корисност*, односи се на пределе који имају садашњу и потенцијалну корист за друштво (Primack, 1993). Овакав став одражава мишљење конзервационе биологије, али у великом броју случајева може бити погодан и за заштиту геодиверзитета.

Особеност или јединственост се баш као и случају других критеријума мора анализирати у складу са дефинисањем локалног наслеђа. Основне карактеристике Богојевачког рита као територије брањене насипима нису толико упечатљиве у поређењу са сличним у већ заштићеном Апатинском рити. Холцер бара и Папић језеро, као делови напуштеног тока или рукавца Дунава нису ништа значајнији од сличних хидролошких облика у Специјалном резервату природе „Горње Подунавље“. Уколико се анализа валоризације посматра на микрорегионалном нивоу једне општине, онда је и више него очигледно да ти облици поседују репрезентативност у поређењу са географским карактеристикама њених преосталих делова. Ако локално друштво од заштићених подручја може да има неку корист на образовном, привредном, културном или неком другом плану, онда је ситуација утолико повољнија.

Природне вредности општине Озаци су угрожене. Изградња насипа, мелиоративни радови, исушивање, умногоме су нарушили аутентични природни предео. Осетљивост влажних станишта и подаци о њиховом губитку у Европи и свету покрећу опсежне анализе њиховог правовременог очувања и заштите. Анализа географских карата из различитих периода упућује на све веће исушивање Богојевачког рита. Холцер бара и Папић језеро данас су само фрагменти некада знатно већег и моћнијег одсеченог меандра Дунава. Опсежнија анализа и праћење стања језера Штранд за сада не постоји, али је овај природни потенцијал развоја локалног излетничког и рекреативног туризма угрожен од стране непримерено изграђених објекта како на његовој обали, тако и у непосредној околини. Угроженост слатина је већ аргументована. Ови простори се и даље посматрају као предео који би требало трансформисати у циљу „квалитетнијег“ и подробнијег коришћења. Ипак, на првом месту пописа угрожених природних вредности налази се меандар Мостонге. Меандар одумири и зараста. Природни процеси нису једини узрок тренутних тенденција, већ је присутна и немарност локалне заједнице, посебно становника оних улица чија задња дворишта излазе на обале некадашње



*Слика 3. Меандар Мостонге у Дероњама је значајан допринос пејзажном диверзитету, али у тренутном стању и потенцијална опасност за опште прилике животне средине у селу;  
Фото: В.Стојановић*

*Picture 3. Meander of the Mostonga in Deronje is an important contribution to landscape diversity, but in present condition it is also a potential threat for general environmental conditions in the village; Photo: V. Stojanović*

Мостонге. Она на изванредан начин служи и као депонија, што је посебно изражено код старе ћуприје и у пределу земљаног бедема. Један од ретких доказа постојања Мостонге, реке која је у великој мери становницима околних насеља поклањала живот, постао је опасност од евентуалних зараза и уопште за животну средину овог подручја (слика 3).

Природне целине општине Оџаци у својству заштићених природних добара могу бити вишеструко корисне за локално становништво што се огледа у циљевима заштићених природних добара.

Важна питања за квалитетно управљање неким заштићеним природним добром тичу се његове величине, облика, коридора, удаљености суседних заштићених природних добара. У разматрању различитих опција боље су оне које се односе на једно велико заштићено природно добро, округлог облика или уколико има више мањих, онда је добро ако се она налазе на малим удаљеностима, да деле заједничка станишта и да имају коридоре. Разматрања овог типа представљају заштићена природна добра као острва природних станишта окружена територијом измењеном кроз различите људске делатности (Diamond, 1975). Ипак, не би требало заборавити став да руковођење у величини, облику и осталим критеријума не може имати генерални приступ, већ су ти проблеми јединствени за свако од заштићених природних добара. Под претпоставком да Холцер бара са Богојевачким ритом, појас слатина и меандар Мостонге представљају кључне вредности, онда је и више него очигледно да су ове територије међусобно удаљене, да није реч о једном типу станишта, да је површина тих подручја мала и ту ће вероватно бити садржани неки од проблема будуће заштите. Поред тога, окруженост бара у Богојевачком ритму и меандра Мостонге ораничним површинама, као и њихова мала удаљеност, могу представљати додатни проблем. У случају Мостонге томе се додаје и положај меандра унутар насељеног места. Кључно питање би било - Да ли заиста има сврхе штитити нешто што се реално не може сачувати?

## Сврха и циљ формирања заштићених природних добара

Један од важних момената у заштити природе је проналажење оптималних видова коришћења тих простора од стране људи. Можда овакве тежње нису у духу „дубоке екологије“, али пракса је показала да се идеја заштите одбацује уколико локално становништво не види неку личну корист (Primack, 1993). Поред очувања јединствених природних феномена, што би се могло окарактерисати као локални допринос глобалним природним процесима од којих зависи и опстанак планете, процес очувања природе мора имати концепт активне заштите. Она подразумева реализацију разноврсних функција. Овакав вид заштите покреће развој у економском и друштвеном значењу (образовање, наука, свест о заштити). У том правцу корист од проглашавања заштићених природних добара би била вишеструка. Као прво, она би се могла користити у процесу образовања за боље разумевање географије, биологије, као и уопште природе, јер је то један од добрих начина и пут према рационалнијем коришћењу ресурса. Потврђене природне вредности општине Оџаци могу се преточити у туристички производ културног и екотуризма. Ово се посебно односи на језера Штранд, Холцер бару, Папић језеро и Доњу Брањевину са археолошким локалитетом. Коначно, заштитом и очувањем природе у духу одрживог развоја, садашње генерације омогућују и својим потомцима да буду на лицу места најлепших локалних природних вредности.

Сврха и циљ заштите посебно се може сагледати на примеру напуштеног меандра Мостонге у Дероњама. Без обзира да ли ће на основу опсежне валоризације понети статус заштићеног природног добра или објекта геонаслеђа, неке од мера заштите овог природног објекта и више су него неопходне и чине саставни део очувања и заштите животне средине целог села. Зарастање северног контакта са каналом Каравуково - Бачки Петровац допринели су замуљивању читаве акваторије. Уколико услови дозвољавају, меандар би требало поново спојити са каналском мрежом, што би га уз замуљивање корита ревитализовало. Мере заштите би морале да обухвате и спречавање изливања отпадних вода из домаћинства која својим задњим двориштима излазе на меандар, као и спречавање неодговорних грађана у одлагању смећа и шута. То би допринело да меандар Мостонге као саставни елемент сеоске средине не буде опасност од заразе, као и да допринесе бољој уређености села. Истовремено, ревитализована Мостонга би се уз порибљавање и опремање чамцима могла користити у рекреативне сврхе. Као локално геонаслеђе меандар Мостонге би могао послужити и у образовне сврхе. То би вишеструко било корисно, а посебно због развијања позитивног односа према локалним природним карактеристикама, у чијој разноврсности унутар Западне Бачке напуштени меандри имају значајну улогу.

## Закључак

Премда се на територији општине Оџаци налази једно заштићено природно добро, физичко-географске прилике, првенствено геоморфолошко-хидролошке, остављају солидну могућност за допуну ове листе. Досадашњи трендови показују да квалитетнија гео-анализа у валоризацији природних вредности у својству потенцијалних заштићених природних добара није имала своје утемељење, не само на истраживаној територији, него и у другим просторним целинама. Заштићена природна добра могу сачувати фрагменте природног наслеђа и у концепту активне заштите се могу користити на начин који ће вишеструко допринети напретку локалне заједнице. Реч је о сложеном процесу који се може реализовати само кроз улагање напора надлежних стручњака и локалне заједнице. Новопроглашени објекти заштићене природе могу бити основа за квалитетнији процес образовања и однос према природним ресурсима. Такав начин би требао да буде корак напред у очувању целокупне животне средине. Не треба заборавити да у моменту пољопривредног, индустријског и урбанистичког нарастања преостали фрагменти очуване

природе добијају више на свом значају, посебно у животној средини аграрне Војводине. Нова заштићена природна добра би била допринос целокупном одрживом развоју пошто се кроз концепт њиховог управљања доприноси бољем квалитету животне средине.

## Литература и извори

- Богдановић, Ж., (1985): Општина Бач, Географске монографије војвођанских општина, Институт за географију, Природно-математички факултет, Нови Сад.
- Букуров, Б., (1975): Физичко-географски проблеми Бачке, Српска академија наука и уметности, Одељење природно-математичких наука, књига 43, Београд.
- Букуров, Б., (1975а): Алувијалне равни као животни простори на територији Војводине, Зборник радова Природно-математичког факултета, Природно-математички факултет, Нови Сад.
- Clifford, N., (2001): Conservation and the channel environment. In Warren, A. & French, J.R. (eds) *Habitat Conservation: Managing the Physical Environment*, Wiley, Chichester.
- Gray, M., (2004): *Geodiversity*, John Wiley & Sons Ltd, Chichester.
- Давидовић, Р., Миљковић Љ, Ристановић, Б., (2004): Рељеф Бачке, Географски аспекти стања и праваца развоја Србије (Војводине), Депарتمان за географију, туризам и хотелијерство, Природно-математички факултет, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад.
- Дедић, М., Божић, Ђ., (1998): Режим вода подручја омеђеног Дунавом и Мостонгом, Мостонга и воде Западне Бачке, Едиција Тија вода, Културно-историјско друштво „Пролеће на ченејским салашима”, Нови Сад.
- DEFRA, (2001): *Draft Soil Strategy for England and Wales*, Department of the Environment, Food and Rural Affairs, London.
- Diamond, J., M., (1975): The island dilemma: Lessons of modern biogeographic studies for the design of natural reserves, *Biological Conservation* 7.
- Dudas, G., (1896): *A honfoglalastal a mohacsi veszig, Bacs-Bodrogh varmegye egyetemes monografiája I*, Zombor.
- Мијовић, Рундић, Миловановић, (2005): Заштита геонаслеђа у Србији и правци развоја, пленарни реферат, Научни скуп о геонаслеђу Србије, Завод за заштиту природе Србије, Београд.
- Милошев, Ж., (1998): Сливно подручје и формирање водотока Мостонге, Едиција Тија вода, Културно-историјско друштво „Пролеће на ченејским салашима”, Нови Сад.
- Миљковић, Н., (1996): Основи педологије, Институт за географију, Природно-математички факултет, Нови Сад.
- Парабућски С., (1979): Заједнице Псеуцедано-Астеретум Пунцтати СОО и Трифолиетум Субтерранеи Славнић на неким локалитетима Бачке и њихов синтаксономски положај, Зборник Матице српске за природне науке број 56, Матица српска, Нови Сад.
- Парабућски С., (1980): Карактеристике неких халофитских фитоценоза у Бачкој, Зборник Матице српске за природне науке број 58, Матица српска, Нови Сад.
- Primack, R., (1993): *Essentials of Conservation Biology*, Sinauer Associates Inc. Sunderland, Massachusetts.
- Решење о стављању под заштиту дрвореда платана, липе, дивљеог кестена и јавора, као природног споменика, Службени лист општине Оџаци, бр. 11/1978.
- Рајачић-Чапаковић, Ј., (1984): Нова налазишта биљке биљке *Scilla Autumnalis* L. 1753. (Liliaceae) у Банату, Зборник Матице српске за природне науке, број 66, Матица српска, Нови Сад.
- Стојановић, В., (2005): Одрживи развој у специјалним резерватима природе Војводине, Депарتمان за географију, туризам и хотелијерство, Природно-математички факултет, Нови Сад.
- Стојановић, В., (2005а): Природни пејзажи општине Оџаци, Еколошки покрет „Зелени хоризонт“ - Оџаци, Оџаци.
- Уредба о заштити Специјалног резервата природе „Горње Подунавље“, Службени гласник Републике Србије, бр.45/2001.